

ПРАВО

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.06.01>

Кофман Борис Якович,
кандидат юридичних наук,
головний науковий консультант
Інституту законодавства
Верховної Ради України,
заслужений юрист України
ORCID 0000-0001-8965-2314
Kofmanb@ukr.net

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ УДОСКОНАЛЕННЮ ТА РОЗШИРЕННЮ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ, ОСОБИСТОСТІ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**Анотація**

Правовий статус людини і громадянина як сукупність їхніх прав, свобод і обов'язків, що надані національною державою, є визначальною ознакою для розуміння відношення держави до людини. В умовах глобалізації, коли права людини стають об'єктом міжнародно-правової регламентації та регулювання, а їх виконання на території національної держави здійснюється через призму її міжнародно-правових зобов'язань, що передбачають можливість конвенційного контролю за виконанням таких зобов'язань, роль і значення правового статусу людини і громадянина суттєво зростає саме під впливом глобалізаційних процесів, що охоплюють міжнародне співтовариство, держави, їх народи та людей. Як наслідок, спостерігається трансформація та вдосконалення правового статусу людини і громадянина в бік його розширення.

Метою статті є дослідження факторів, що сприяють вдосконаленню та розширенню правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації.

Наукова новизна полягає у дослідженні та виокремленні факторів, що сприяють трансформації, вдосконаленню та розширенню правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації. За результатами дослідження виділено та проаналізовано **10** факторів.

Висновки. Трансформація, модернізація і розширення правового статусу людини і громадянина в умовах глобалізації відбувається завдяки складним соціальним (економічним, політичним, культурологічним, інформаційним, релігійним, екологічним) процесам вертикально-горизонтальної та міжгоризонтальної властивості, що супроводжують цей феномен, залучаючи до активної участі в них держави, народи та людей. З розвитком людства та державно організованого соціуму в умовах глобалізації потреби, інтереси, запити, життєві устремління людей піддаються суттєвому впливу з боку глобалізаційних процесів – вони, з одного боку, стають не тільки все більш різними, а й, з іншого боку, часом стосуються далеко не найбільш життєво важливих сфер людського життя, тобто таких, що загрожують фізичному існуванню людини або її благополуччю. Разом із тим слід відзначити, що ці потреби людей поступово все більше зсуваються у сферу духовну, де вирішуються питання самодосконалості людини, її фізичного та духовного зростання, що є вкрай важливим для сучасної людини. Правовий статус людини і громадянина, що встановлюється конкретною державою, не є статичною категорією, – він володіє високим динамічним потенціалом, завдяки чому активно реагує на глобалізаційні процеси, що скеровані на зміни гуманістичних і гуманітарних пріоритетів розвитку державності та міжнародної спільноти, шляхом його модернізації, вдосконалення і розширення.

Ключові слова: глобалізація, правова глобалізація, права людини, права і свободи людини і громадянина, правовий статус людини, особистості та громадянина, покоління прав людини.

Koffman Boris Ya.,
Chief Scientific Advisor,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,
Doctor of Law,
Honored Lawyer of Ukraine
ORCID 0000-0001-8965-2314
Kofmanb@ukr.net

FACTORS TO CONTRIBUTE THE IMPROVEMENT AND EXTENSION OF THE LEGAL STATUS OF HUMAN, PERSONALITY AND CITIZENS IN THE GLOBALIZATION CONDITIONS

Abstract

The legal status of the individual and the citizen as the totality of their rights, freedoms and obligations conferred by the nation-state is a decisive factor in understanding the state's relation to man. In the context of globalization, when human rights are subject to international legal regulation and regulation, and their implementation in the territory of a nation-state is carried out through the lens of its international legal obligations, which provide for the possibility of a conventional control over the fulfillment of such obligations, the role and the importance of the legal status of a person and a citizen increases significantly precisely under the influence of globalization processes, which cover the international community, states, their peoples and people. As a result, there is a transformation and improvement of the legal status of a person and a citizen towards its extension.

The purpose of the article is to investigate the factors that contribute to the improvement and expansion of the legal status of a person, individual and citizen in the context of globalization.

Scientific novelty is the study and identification of factors that contribute to the transformation of the improvement and expansion of legal status of a person, individual and citizen in the context of globalization. According to the results of the study, 10 such factors were identified and analyzed.

Conclusions. Transformation, modernization and expansion of the legal status of a person and a citizen in the conditions of globalization is due to the complex social (economic, political, cultural, informational, religious, ecological) processes of vertical-horizontal and inter-horizontal properties that accompany this phenomenon, involving them in active participation in them, peoples and people. With the development of humanity and the state-organized society in the context of globalization, the needs, interests, requests, and vital aspirations of people are significantly influenced by globalization processes - they, on the one hand, become not only increasingly different, diverse, subtle, sophisticated, but also, on the other hand, sometimes they are far from the most vital areas of human life, that is, those that threaten the physical existence of a person or his well-being. However, it should be noted that such needs of people are gradually shifting to the spiritual sphere, which addresses the issues of self-perfection of man, his physical and spiritual growth, which is extremely important for modern man. The legal status of a person and a citizen established by a particular state is not a static category - it has a rather high dynamic potential, which makes it sufficiently active to respond to globalization processes aimed at changing the humanistic and humanitarian priorities of the development of statehood and the international community, by means of its modernity, improvements, and extensions.

Key words: globalization, legal globalization, human rights, human and civil rights and freedoms, legal status of a person, personality and citizen, generation of human rights.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток демократичної правової державності в умовах глобалізації характеризується низкою тенденцій методологічної властивості, що мають суто гуманістичну та гуманітарну спрямованість. Яскравим проявом такої спрямованості є тенденція визнання й пріоритету прав і свобод людини та грома-

дянина, по-перше, перед правами держави, а, по друге, як основоположної телеологічної доміанти в діяльності держави, що повинна їх визнавати, легалізувати, охороняти, захищати, гарантувати та сприяти їх реалізації у своїй повсякденній діяльності, по-третє, визнання прав і свобод людини та громадянина як об'єкта міжнародно-правового ре-

гулювання й найважливішого предметного фактору співробітництва держав на міжнародній арені в рамках міжнародного співтовариства.

Наведені підходи не тільки формують відношення до прав і свобод людини та громадянина як могутньої феноменології існування сучасної державності і функціонування міжнародного правового порядку, а й трансформують їх у могутній мегатренд подальшого розвитку як сучасної держави, так і глобального конституціоналізму, що базується на конституційних цінностях, інтерпретованих у міжнародному публічному та приватному праві.

Звідси, особливої актуальності як в науково-доктринальному, так і в праксеологічному аспекті набуває правовий статус людини (особистості, громадянина), що є синтезом його прав і обов'язків, визнаних і наданих йому патримоніальною державою, та який не тільки характеризує позицію людини (особистості, громадянина) в системі координат державності, а й одночасно характеризує саму державність як систему демократичних (недемократичних), правових (неправових) інститутів, що забезпечує або не забезпечує визнання, формування, розвиток, охорону, захист, гарантування та реалізацію відповідних прав і свобод людини та її правового статусу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно наголосити на тому, що для розуміння актуальних проблем формування й розвитку правового статусу людини і громадянина необхідно враховувати відповідні положення наукових робіт вітчизняних вчених-теоретиків у галузі теорії держави і права, конституційного права, муніципального права: П. М. Рабіновича, М. П. Орзіх, М. І. Козюбри, В. Ф. Погорілка, В. Я. Тація, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, Б. А. Пережняка, І. М. Панкевича, В. В. Головченка, М. І. Сірого та ін., а також зарубіжних вчених – К. Арановського, С. А. Авак'яна, О. О. Кутафіна, О. О. Лукашової, М. М. Марченка й ін., що стосуються загального конституційно-правового статусу людини і громадянина, оскільки саме він є першоосновою для подальшого вдосконалення та розвитку як з позицій сучасного конституційного правопорядку держав, так і з позицій загального міжнародного права, особливо в умовах глобалізації.

Метою статті є дослідження факторів, що сприяють вдосконаленню та розширенню правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи науково-теоретичну характеристику змісту конституційно-правового статусу людини і громадянина, можна визначити його як сукупність базових правових норм та інститутів, що проголошені на рівні конституції та конституційних законів (у законодавстві України не є позначеними, але в конституційній доктрині під ними розуміють закони, що: а) деталізують і конкретизують правовий статус об'єктів конституційно-правового регулювання (органічні закони); б) їх напряду названо в тексті конституції (номінальні закони) або дається бланкетне відсилання на них (ординарні закони) – отже, вони повинні бути прийняті на основі прямої вказівки конституції; в) вносять зміни та доповнення до конституції [1]) і мають за мету визначення місця та ролі людини з погляду реалізації й гарантування її прав у відносинах як з державою, так і з іншими суб'єктами правовідносин.

Враховуючи те, що в широкому розумінні метонімом «конституційно-правового статусу людини і громадянина» є «права людини», вважаємо за потрібне визначити особливу роль саме «прав людини» у процесі формування наведеного правового статусу.

Це проявляється в тому, що:

- термінологічна зв'язка (словосполучення) «права людини» має широке розповсюдження в суспільному і політичному житті як в рамках окремих держав, так і на міжнародному рівні, бо саме права людини є основним об'єктом міжнародного міждержавного співробітництва (див. Преамбула Статуту ООН 1945 року [2]) та є досить суттєвим предметом системного комплексу міжнародно-правових зобов'язань держави, в рамках підписаних нею міжнародних багатосторонніх договорів, навколо яких фактично й обертається основна договірно-правова діяльність міжнародного співтовариства держав (предметно-колабораційний критерій. – Авт.);

- дотримання прав людини є значущим показником розвитку держави та її окремих інститутів, рівнем розвитку суспільства, гуманізму, культури в умовах державності, а в

рамках міжнародного товариства – показником виконання конкретною державою своїх міжнародно-правових зобов'язань у гуманітарній сфері (універсальний критерій. – Авт.);

- права і свободи є своєрідною призмою, крізь яку можна аналізувати політичну й соціальну ситуацію на різних рівнях, починаючи з локального, закінчуючи глобальним, й одночасно, критерієм гуманітарного розвитку кожного з наведених рівнів (аналітичний критерій. – Авт.);

- права людини визнаються загальнолюдською цінністю, загальним надбанням людства і тою метою, до якої необхідно прагнути будь-якій державі, що прагне до входження в коло цивілізованих (аксіологічний критерій. – Авт.);

- права людини мають не тільки внутрішньодержавний (національний) вимір, а й міжнародний, будучи прописаними в Загальній декларації прав людини 1948 року [3], у великій кількості міжнародних багатосторонніх конвенцій і пактів (легальний критерій. – Авт.);

- міжнародно-правові акти, що регламентують та регулюють права і свободи людини, фіксують не тільки зміст прав людини, а й зобов'язання держав щодо створення умов для їх реалізації і захисту (змістовно-облігаторний критерій. – Авт.);

- права людини закріплені в конституціях та інших законодавчо-правових актах окремих держав, вони стають обов'язковим фактором для пояснення внутрішньої і зовнішньої політики (національно-визначальний критерій. – Авт.);

- дотримання прав людини, з одного боку, є показником рівня розвитку держави, з іншого, не можна виявити жодну державу, де б права людини не порушувалися (альтернативний критерій. – Авт.);

- не всі держави на практиці визнають і підтримують права людини, хоча й ратифікують конвенції і декларації, що розробляються й підписуються ними ж самими (праксеологічно-примарний критерій. – Авт.);

- навіть у разі згоди з боку держави з концепцією прав людини для їх дотримання потрібні додаткові зусилля – захист тих прав, які держава не забезпечує (праксеологічно-діяльнісний критерій. – Авт.);

- коли уряди держав обговорюють основні політичні й економічні умови жит-

тя людей, вони нерідко переходять на мову прав людини, ідентифікуючи наведені умови саме через них (ідентифікаційний критерій. – Авт.);

- масове порушення прав людини державою або іншими недержавними суб'єктами, але на її території, може ставати причиною (або приводом) для міжнародного втручання у внутрішні справи такої держави (охоронувально-забезпечуючий критерій. – Авт.);

- хоча права людини є загальновідомим і широко використовуваним поняттям, причому на різних рівнях людського соціуму, – як політиками та громадськими діячами, так і звичайними людьми, не тільки дорослими, але і дітьми, – можна виявити значне число складнощів і невизначеностей, пов'язаних із ним (семантико-дефінітивний критерій. – Авт.);

- права людини, з одного боку, зіграли і продовжують відігравати значиму роль для визначення та вирішення безлічі суспільних проблем, у тому числі подолання расової дискримінації, відмови від тортур і страти, запобігання голоду, поліпшення освіти й охорони здоров'я та ін., – а з іншого боку, одночасно, сама ідея прав людини її супротивникам та жорстким критикам здається позбавленою будь-яких розумних підстав, часом права людини називають видумкою, штучним конструктом, нісенітницею, – звідси виникає та об'єктивується питання, на підставі чого права існують, і чи є вони взагалі, а також чи є вони актуальними, дієвими (інституційно-статичний та інституційно-динамічний критерій. – Авт.);

- поняття «права людини» не є дефінітивно простим та структурно односкладним: немає єдиного розуміння, що таке права, є значна кількість його визначень, у тому числі нерідко можна виявити випадки його явно невірного тлумачення (дискусійно-предметний критерій. – Авт.);

- у контекстуалізації прав людини як соціально-правового феномену виникає низка питань, що мають принциповий та важливий теоретико-праксеологічний характер, причому не тільки для існування і функціонування правової системи демократичної держави, а і всього міжнародного правопорядку (предметно-засадничий критерій. – Авт.) – в онтологічному розумінні вони торкаються співвідношення понять «право» і «права люди-

ни» – на думку М. О. Абрамової, до них можна віднести такі [4, с. 4–5]: чи є право частиною прав людини або ж, навпаки, права людини – частина права? Як співвідносяться права і обов'язки, і чи є права людини зворотним боком обов'язків у форматі: не виконав обов'язку – не маєш права претендувати на права? Чи можна людину позбавити її прав? Чи є права людини універсальною цінністю або їх дія обмежується рамками окремих культур, держав? Як пов'язані філософська ідея концепції прав людини, правова база і правозастосування? Чи є між ними відповідність або вони існують у розриві? [5].

- у контекстуалізації прав людини як філософського феномену виникає низка питань, що мають принциповий та важливий теоретико-праксеологічний характер відносно осмислення й пізнання правозахисної діяльності держави, її органів, органів місцевого самоврядування, широкого кола недержавних (невласних) суб'єктів та інституцій громадянського суспільства, діяльності людей у контексті їх самозахисту тощо (суб'єктно-засадничий критерій. – Авт.). На слухну думку М. О. Абрамової, вони торкаються самої суті правозахисної діяльності та можуть бути сформульовані таким чином [4, с. 5]: а) базовим серед них є такий: хто володіє правами і свободами людини і чий права повинні захищатися? б) на основі наведеного питання можуть бути сформульовані інші, а саме: на підставі чого у людини є права? Що є людина? Хто суб'єкт правозахисної діяльності? Чому необхідно захищати права людини? Наведений автор відзначає, що сама постановка питання про суб'єкта, що володіє правами людини, може здатися риторичною, оскільки перша логічна відповідь: ніхто інший, як людина, володіє правами і свободами людини. Однак тут актуалізуються питання: «Що таке людина?» Або «хто така людина?» Питання, які є базовими для філософії: «завжди, починаючи з давньогрецького заклику «пізнати самого себе», хотіла в першу чергу знати, що таке людина» [6, с. 63]. У розглянутих нами рамках це питання переломлюється: з якого моменту (і чи завжди) на людину поширюються права людини? Звертаючись до історії розвитку концепції можна виявити, що «всі володіють правами людини» – тривалий час не означало, що на їх реалізацію могли претендувати всі без винятку,

але на практиці було скоріше, навпаки, йшлося про досить вузьке коло людей: концепція прав людини «не помічала» жінок, дітей, відмовляла в правах за принципом громадянства або соціального стану [4, с. 5];

- в умовах глобалізації, нестримного розвитку інформаційних технологій, робототехніки та, одночасно, гуманізації, що посилюється на цьому фоні, – ставлять все нові і складні питання універсально-суттєвої властивості (глобально-гносеологічний критерій. – Авт.). Серед них: з якого моменту починають діяти права людини, і чи володіє правами ненароджена людина? Чи завжди права є індивідуальними, або ж вони можуть бути колективними? Чи можуть тварини володіти правами, аналогічно людині? Чи необхідно враховувати і надавати, можливо, вже в найближчому майбутньому права для роботів? На сучасному етапі розвитку людської цивілізації об'єктивуються й інші питання, що переважно стосуються змістовного наповнення: де проходять межі прав людини? Хто визначає, що підпадає, а що ні під це поняття? Коли постає питання про правозахисну діяльність? Хто і на якій підставі має право захищати права людини? Від кого або від чого необхідно захищати права людини? [4, с. 5];

- досліджуючи сутність і значення прав людини для державності та для міжнародного співтовариства держав в умовах глобалізації, все одно треба здійснювати таке дослідження за допомогою історичних методів (історико-пізнавальний критерій. – Авт.) [7; 8]. У цьому контексті цікавими, логічно і філософськи вимірюваними є міркування М. М. Марченка, який відзначає, що «для більш глибокого розуміння прав людини в сьогоденні – в «епоху глобалізму» – і для більш точного визначення тенденцій і перспектив їх розвитку в майбутньому, є необхідним приділяти набагато більше уваги розгляду не тільки і навіть не стільки їх формально юридичним, скільки змістовним, конкретно історичним, сутнісним аспектам. Бо в житті реальні права, як відомо, не існують і не можуть існувати взагалі, безвідносно тих чи інших соціальних, існуючих на певному історичному відрізьку часу, спільноти або індивіда. Повною мірою це стосується також свобод і юридичних обов'язків окремих людських спільнот та індивідів. Вони так само, як і права людини, виникають на пев-

ному історичному етапі, розвиваються в конкретних історичних умовах і йдуть у небуття або ж трансформуються й наповнюються новим юридичним і соціально-економічним змістом зі зміною чергової історичної епохи або, навіть, державного і суспільного ладу» [9, с. 341].

Наведені критерії дають можливість визначити фактори, що скеровані та сприяють вдосконаленню й розширенню правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації. До них можна віднести такі:

- по-перше, саму глобалізацію, що суттєво впливає на правову демократичну державність у масштабах сучасного розвитку і передбачає врахування останньою сутнісних особливостей глобальної динаміки. Отже, залежно від того, як реалізується глобалізація та які вектори її еволюції, залежить утвердження правової державності як найважливішого інституту соціального життя. Тут треба враховувати, що глобалізація постає суперечливим процесом: з одного боку, її можна розглядати як посилення західного гегемонізму, що пов'язаний з універсалізацією турбо-капіталістичної техніко-економічної моделі [10, с. 3] – прямим наслідком цього є посилена диференціація світу на центр, який концентрує багатство, і відсталу периферію, – отже, при розстановці «сил» і «ресурсів» стверджувати про становлення демократичної правової державності як форми відправлення оптимального соціального відтворення не доводиться, через виникнення явного «структурного» дисбалансу; з іншого боку, – глобалізацію можна розуміти з позитивних позицій формування продуктивно-інтегрованого, ціннісно консолідованого співтовариства, – тому найважливіші тенденції сучасного світу тут пов'язані з подоланням відсталості, автаркії, – причому інтеграція досягається за допомогою перекриття територіальних кордонів, компетенцій національної держави, посилення планетарних соціальних, громадянських, людських зв'язків, транснаціоналізації товарів, послуг, фінансових, сировинних, інформаційних потоків [10, с. 3–4].

Метою такої позитивної соціальної консолідації є формування внутрішньо організованого максимально об'ємного простору відтворювальної діяльності з коаліційними правилами поведінки, системами цінностей.

При подібних глобальних тенденціях еволюцію соціальних систем слід оцінювати в масштабі затвердження демократичної правової державності як норми відправлення соціального порядку. Враховуючи те, що основою та основоположним орієнтиром такої державності виступають права і свободи людини та громадянина, саме глобалізація у її позитивному ключі є простором, в якому не тільки існує правовий статус людини і громадянина, але останній має чітку тенденцію до трансформації у бік розвитку, бо саме правова державність є гарантом досягнення глобальною спільнотою оптимальних ціннісних орієнтацій, первинне місце серед яких займають права людини;

- по-друге, правову глобалізацію, онтологічне тлумачення якої, на думку М. Аббаса, дозволяє дійти висновку, що в її основі лежить глобалізація права, причому як у широкому його розумінні (як об'єктивний системний процес. – Авт.), так і у вузькому (як безпосередня розробка загальних нормативних підходів для вирішення найважливіших загальних питань виживання людства і збереження національної державності, але вже в модифікованому вигляді, з урахуванням потреб формування глобального управління і наднаціонального, у тому числі й міжнародного, права. – Авт.) [11, с. 65].

Вивчаючи методологічні підходи до глобалізації права, дослідник В. В. Богатирьов відзначає, що саме право у своїй основі має всі передумови для глобалізації, бо воно менш за інші соціальні регулятори зав'язано на національних особливостях і більш оперативно змінюється. Разом із тим тривалий час у всіх країнах світу, вивчаючи право, вчені загострювали увагу в основному на національних особливостях правових систем, що свідчить про націоналізм у правовій сфері. Однак сьогодні варто зайнятися вивченням сторін, що поєднують правові системи, які їх інтернаціоналізують [12, с. 3]. Однією з таких важливих сторін є права людини і громадянина, які в умовах правової глобалізації трансформуються в загальну правову цінність та правовий пріоритет розвитку людської цивілізації, а це, автоматично, веде до процесів розробки загальних підходів до розуміння феноменології та значущості таких прав, необхідності встановлення їх кадастру на національному і міжнародному рівнях, а також

до формування комплексного правового статусу людини, що наповнений у контекстуалізації свого змісту відповідним набором прав і свобод людини і громадянина, що дає конкретній особистості належним чином існувати та функціонувати в середині державно організованого соціуму через системні зв'язки міжнародно-правових зобов'язань держав у гуманітарній сфері;

- по-третє, глобалізація прав людини, а точніше глобалізація самого правового статусу прав і свобод людини і громадянина, детермінована процесами глобалізації взагалі і процесами правової глобалізації зокрема. Бо феноменологія прав людини, будучи відображенням і важелем складних інтеграційно-колабораційних процесів, перейшла на новий рівень свого розвитку, розуміння, сприйняття та значущості – рівень глобалізації. Показником цього є те, що національне законодавство про права людини більшості держав світу включає в себе риси універсальності (наявність єдиного правового простору та визначальна роль у його формуванні інституту прав людини. – Авт.); порушення прав окремої людини або групи людей набуває характеру небезпеки планетарного масштабу (наприклад, екологічні катастрофи, тероризм та ін.) (створена та функціонує єдина система міжнародної реакції держав та всього міжнародного співтовариства на порушення прав людини, причому будь-якої природи. – Авт.); права людини стали інструментом вирішення багатьох глобальних проблем (наведені проблеми вирішуються через призму прав людини, з урахуванням наслідків для існування та функціонування прав конкретної людини тощо. – Авт.).

Отже, глобалізація прав людини демонструє тенденцію пов'язаності окремого із загальним – правовий статус і соціальне самопочуття індивіда стали не тільки залежати, а і впливати на життя народів та людства в цілому, і навпаки;

- по-четверте, формування та функціонування могутньої тенденції конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав, – завдяки взаємодії та взаємовпливу національного конституційного права держав і міжнародного права один на одного. Конституціоналізація міжнародно-правового порядку є новим етапом у розвитку світово-

го конституціоналізму та має історичне значення, пов'язане з юридизацією суспільних відносин, обумовленою процесами глобалізації і міждержавної інтеграції, експансією доктрини конституціоналізму в європейський комунітарний і міжнародно-правовий порядок [13, с. 5], – а в основі доктрини конституціоналізму лежать гуманістично-гуманітарні засади у вигляді феномену прав людини та обов'язків національної держави їх визнавати, легалізувати, захищати, охороняти, гарантувати тощо, тобто здійснювати відповідні дії щодо формування правового статусу людини, його стабільного існування та потенційного вдосконалення в контекстуалізації подальшого розширення;

- по-п'яте, зростання договірних засад у сучасному національному конституційному праві держав та в міжнародному публічному праві. Наведена тенденція виникає та посилюється завдяки універсальним якостям договірної форми, що дозволяє уникати конфліктогенних тенденцій у міждержавних відносинах. В умовах суттєвої гуманізації та гуманітаризації у функціонуванні демократичної правової державності та міжнародного співтовариства держав права людини, включаючи й проблемні питання її правового статусу, в контекстуалізації його вдосконалення і модифікації, стають об'єктом міжнародно-правового регулювання і предметом укладення міжнародних багатосторонніх міждержавних договорів;

- по-шосте, актуальні проблеми виконання державами-учасницями (сторонами) міжнародних багатосторонніх міждержавних договорів у сфері прав і свобод людини своїх міжнародно-правових зобов'язань у рамках виконання наведених договорів. Технологія виконання положень таких договорів передбачає обов'язкову національну процедуру введення їх норм у національне законодавство (імплементацію) (див. ст. 9 Конституції України [14]), завдяки чому вони стають нормативно-правовими актами держави зі статусом звичайних законів. Практична реалізація вже внутрішніх норм законодавства дозволяє не тільки оцінити ефективність міжнародно-правового регулювання відповідних прав і свобод людини і громадянина, а й визначити відповідні недоліки або правові лакуни внутрішньодержавного регулювання, в контекстуалізації усунення його

недоліків та / або формування належного правового статусу, або його необхідного «доповнення» через виконання необхідних нормопроектних робіт в ініціативному порядку, із подальшим здійсненням міжнародної нормотворчості, скерованих на модифікацію такого правового статусу людини;

- по-сьоме, процесів міжнародної трансформації правового статусу людини – це пов'язано з діяльністю міжнародного співтовариства держав, скерованою на здійснення міжнародної кодифікації прав людини, що планується здійснити на базі численних міжнародно-правових актів договірної характеру, які регламентують та регулюють права і свободи людини залежно від її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (див. ч. 2 ст. 24 Конституції України) – за пропозицією американського міжнародника Д. Вейсбротта – доповідача Комісії ООН з прав людини, всі права людини розподілялися за ознакою наявності або відсутності громадянства – на права громадян і права негромадян [15].

Доповідач Д. Вайсбротт презентував робочий документ під назвою «Права негромадян» (E/CN. 4/Sub. 2/1997/7 і Add.I) [16] на 51-ій сесії Підкомісії ООН по заохоченню й захисту прав людини 31 травня 1999 р. Згодом у своїй резолюції 1999/7 від 25 серпня 1999 р. Підкомісія ухвалила рекомендувати Економічній і Соціальній Раді ООН (ЕКОСОР) уповноважити Підкомісію призначити Спеціального доповідача для розгляду питання про права негромадян, легалізувавши, таким чином, термін «права негромадян».

У своєму рішенні 2000/103 від 1 серпня 2000 р. Підкомісія ухвалила призначити Д. Вайсбротта Спеціальним доповідачем і поклала на нього обов'язок підготувати всеосяжне дослідження про права негромадян, попросивши представити попередню доповідь Підкомісії на 53-ій сесії, проміжну доповідь на 54-ій сесії й заключну доповідь на її 55-ій сесії (2003 рік). У проміжній доповіді, що була представленою Д. Вайсброттом на 54-ій сесії Підкомісії в серпні 2002 р., основним терміном знову був термін «права негромадян». Звідси можна зробити однозначний висновок про те, що з доктриналь-

ної конструкції термін «права негромадян» набув легального закріплення в міжнародному праві й був уведений з наукового у міжнародний нормативний і лексичний обіг [15].

Основні концептуальні аргументи на користь використання зазначеного терміну і визнання таких прав як об'єкта міжнародно-правового регулювання були такі: 1) вся система міжнародного публічного права, міжнародного права прав людини виходить із того, що всі люди через свою приналежність до людського роду наділені всіма правами людини, що передбачає рівне поводження із громадянами й негромадянами; 2) на території кожної конкретної держави, саме останнє, визначає, установлює й закріплює в законодавстві правовий статус своїх громадян і осіб, які не мають доказів приналежності до громадянства цієї держави; 3) у цю останню групу входить цілий ряд суб'єктів, що мають різні правові стани: а) іноземці – особи, що мають докази приналежності до громадянства іншої держави; б) особи без громадянства (апатриди, аполіди) – особи, що мають докази приналежності до громадянства якої-небудь держави взагалі; в) особи, що мають два й більше громадянства іноземних держав (біпатриди, полігромадянство) – особи, що мають докази до громадянства двох і більше держав. У цю ж категорію обґрунтовано можуть бути включені біженці, переселені особи й інші фізичні суб'єкти, що не мають підтвердженого політико-правового зв'язку з державою свого перебування; 4) міжнародне публічне право містить у собі певні підходи й правові презумпції, що зрівнюють людей у правах, незалежно від їхнього правового стану. Більше того, такі установки містяться в міжнародному законодавстві про права людини й, отже, є своєрідною міжнародною домінантою й домінантою національною, оскільки держави, являючись учасниками таких міжнародних договорів, беруть на себе відповідні зобов'язання по їхньому закріпленню в національному законодавстві й практичній реалізації [17, с. 468–469].

Отже, резюмуючи, можна зробити висновок про суттєву динаміку розвитку правового статусу негромадян та його рух до правового статусу громадян, що, фактично, «розвантажує» нормативні «завали» та колізійні питання у сфері прав людини, вибудову-

вуючи якісно нові відносини між державами та міжнародним співтовариством у сфері прав людини на основі застосування узагальненого правового статусу;

- по-восьме, виникнення міжнародних правових стандартів у сфері прав людини. Справа в тому, що сучасне міжнародне право характеризується «конкретизацією загальнолюдських стандартів прав і свобод особистості, з якими держави повинні узгоджувати поведження із власними громадянами» [18, с. 11]. Його норми істотно впливають на національне законодавство; тому інтеграція України у світове та європейське співтовариство неможлива без приведення у відповідність з міжнародними стандартами прав людини національного законодавства і правозастосовної діяльності [19, р. 222]. Визначаючи універсальне значення міжнародних стандартів, юристи характеризують їх як: а) мінімальні правові вимоги (нормативна ознака. – Авт.), б) що є необхідними для створення основи для нормального існування міжнародної системи в цілому або в будь-якій конкретній сфері (стабілізаційна ознака. – Авт.), в) які визнані світовим співтовариством (легітимізуюча ознака. – Авт.), і г) закріплені в його документах у вигляді юридичних норм або моделей правових норм (формалізуюча ознака. – Авт.), г) встановлені угодою співтовариства держав [20, с. 41] (договірною-правова ознака. – Авт.). Іншими словами, міжнародні правові стандарти розглядаються як закріплені в загальноновизнаних актах положення, в яких встановлені основні права і свободи, а також обов'язки осіб, які перебувають під юрисдикцією світової спільноти держав – отже, вони закріплюють відповідний правовий статус людини, що визнається та легалізується міжнародною чи регіональною спільнотою держав у міжнародних договорах та повинен бути відтворений у національному законодавстві конкретної держави-підписанта (учасника) цього міжнародного договору. Звідси, міжнародні правові стандарти виконують декілька ролей у становленні правового статусу людини і громадянина: по-перше, вони встановлюють такий статус із відповідним набором прав, свобод і обов'язків людини, який може бути повністю запозичений державою, якщо у неї в конституційному законодавстві відсутній такий правовий статус (інститууючо-конституую-

ючий критерій. – Авт.); по-друге, якщо правовий статус, запропонований у міжнародних правових стандартах, перевищує за своїм обсягом перелік прав і свобод правовий статус людини і громадянина, що містяться в національному конституційному законодавстві, то запозичуючи його, держава об'єктивно розширює конституційно-правовий статус людини і громадянина, який вона надає фізичним особам на своїй території (розширювальний критерій. – Авт.); по-третє, якщо правовий статус, запропонований у міжнародних правових стандартах, є за своїм обсягом переліку прав і свобод меншим ніж правовий статус людини і громадянина, що існує в національному конституційному законодавстві, то держава констатує, що в цьому випадку її діяльність відносно формування правового статусу людини і громадянина йде на випередження діяльності міжнародного співтовариства (стабілізаційний критерій. – Авт.); по-четверте, якщо держава-учасниця міжнародного договору, в якому містяться міжнародні правові стандарти, що визначають правовий статус людини, підписала такий договір із застереженнями (при підписанні міжнародного договору або при його ратифікації), що обмежує в хронологічному порядку введення такого статусу для фізичних осіб, що знаходяться на її території, і такий правовий статус людини, що міститься в міжнародному договорі, є ширшим, ніж національний конституційно-правовий статус людини і громадянина, держава потенційно визнає свої міжнародно-правові зобов'язання щодо запозичення такого статусу в національне законодавство, але відтерміновує його введення у часі, вказуючи конкретний час введення, або фактичні обставини, з якими вона пов'язує введення такого правового статусу (потенційно-схвалювальний критерій. – Авт.);

- по-дев'яте, наявність «перекосу» з індивідуальних прав людини в її колективні права. Необхідно погодитися з С. Ю. Римаренком у тому, що розробка проблеми колективних прав у демократичній традиції конституційного права отримала розвиток лише після Другої світової війни, коли в європейських конституціях почали з'являтися положення про деякі права колективів як елементи колективістського підходу до прав людини в конституційному праві [21, с. 37]. Разом із тим у вітчизняній теорії конституційного

права дослідженню індивідуальних та колективних прав людини приділено недостатньо уваги. Лише в останні роки ця проблема привернула увагу науковців-конституціоналістів, але виключно в контексті дослідження окремих її аспектів, зокрема колективних прав людини в рамках місцевого самоврядування як членів територіальної громади. Утім на сьогодні відсутнє комплексне дослідження правової природи індивідуальних та колективних прав, їх співвідношення, що свідчить не тільки про необхідність узагальнення накопиченого теоретичного та емпіричного матеріалу для розроблення доктринальних положень вітчизняної концепції індивідуальних та колективних прав, а й про об'єктивізацію й актуалізацію останніх у контекстуалізації їх прояву, особливо у сфері екології, економічних свобод тощо.

Отже, порівняльно-правовий аналіз індивідуальних та колективних прав людини з актуалізацією розширення останніх демонструє їх суттєвий та посилюючий вплив на формування відповідного правового статусу людини з якісно іншими характеристиками, що містяться в національному конституційному законодавстві держав. Тому питання співвідношення індивідуальних та колективних прав людини є не тільки центральною проблемою теорії прав людини, що знаходить своє відображення в різноманітності концепцій прав людини, а й суто практичною проблемою, що скерована на розширення та вдосконалення такого правового статусу. Виокремлюючи відповідні концепції прав людини, С. І. Глушкова виділяє їх ядро та визначає їх сутність, які, на її думку, складають співвідношення індивідуальних, групових, колективних та загальних прав. Це, зокрема: а) за критерієм походження прав людини – природно-правова, позитивістська тощо; б) за критерієм змісту прав людини – політична, соціально-економічна, теократична, ідеологічна тощо; в) за критерієм національно-культурної специфіки прав людини – класична, російська, ісламська, японська, британська, американська тощо; г) за критерієм розвитку прав людини – концепція трьох поколінь прав людини [22, с. 131–132]. Отже, можна стверджувати, що кожна з наведених концепцій прав людини вже апіорі складається з відповідного набору (кадастру) прав і свобод, а також обов'язків людини і грома-

дянина, що детермінує наявність відповідного модельного правового статусу суб'єкта, з наявністю або відсутністю відповідних прав і свобод, пов'язаних із суб'єктивною оцінкою прав людини. Звідси, кожна з моделей правового статусу містить не тільки індивідуальні права, а й колективні, – які в умовах глобалізації актуалізуються й об'єктивуються завдяки складним процесам економічної і політичної експансії розвинених держав, проблемам самоідентифікації націй та народів, посиленню колективістських засад у державному та регіонально-локальному управлінні, появі нових соціальних цінностей колективного ґатунку і колективного споживання (Макдональдс, маскультура тощо). Більш того, саме в умовах глобалізації спостерігається перенос акценту в правовій регламентації та регулюванні міжнародного законодавця з індивідуальних прав, які належним чином вже опрацьовано в міжнародному праві, на колективні права з їх достатньо могутнім трансформуючим потенціалом.

Враховуючи те, що питання виокремлення колективних прав людини все ще перебуває в стадії активної дискусії, все ж можна виявити різні позиції щодо їх змісту як в теорії, так і в практиці правозахисної діяльності. Перша доктринальна позиція складається в уявленні про колективні права як про особливий, окремий набір колективних прав, які не можна зводити до індивідуальних. До них відносять екологічні або культурні, які належать не окремим індивідам, а цілим громадам, народам і навіть всьому людству. Друга доктринальна позиція полягає в тому, що колективні права – це права окремих груп (перш за все, мова йде про меншини, у тому числі національні, і найбільш вразливі групи, зокрема інваліди). І тут охоплюються як загальні універсальні, так і спеціальні права людини, що належать цим групам: наприклад, люди з обмеженими можливостями здоров'я мають ті ж громадянські, політичні права, що і всі інші, а також право на те, щоб їх особливі потреби бралися до уваги. І нарешті, є третя доктринальна позиція, згідно з якою всі права людини – це суто індивідуальні права, а так звані колективні права, включаючи права меншин, повинні зводитися до індивідуальних. Отже, колективні права людини є простою сумою її індивідуальних прав. У цьому сенсі мова може йти про

спільну, колективну реалізацію прав людини, коли індивіди об'єднуються для їх захисту, наприклад, подаючи колективні позови в судові інстанції. Тобто, ми маємо справу з колективним виміром універсальних прав. По суті, цей підхід заперечує особливу специфіку колективних прав, акцентуючи увагу на початковому індивідуальному характері всіх прав людини.

Резюмуючи наведені підходи, необхідно зазначити, що, по-перше, актуалізація дискусії щодо колективних прав людини, на пряму буде сприяти розширенню її правового статусу і як людини, і як громадянина; по-друге, кожне з індивідуальних прав людини у колективному вимірюванні може не тільки бути перевіреним на соціальну ефективність, а й завдяки масовому застосуванню може сприяти виявленню нових характерологічних ознак таких прав, що буде впливати на розширення правового статусу людини; по-третє, застосування колективних прав людини в умовах глобалізації, коли відповідним чином зростає не тільки автономія особистості, а й її можливості в рамках колективу, – буде сприяти підвищенню мотивації людини до користування і реалізації свого правового статусу, що може призвести до появи нових прав – наглядним прикладом цього є покоління прав людини;

- по-десяте, наявність та розширення «поколінь прав людини». Зазначені покоління виокремлюються завдяки історичному та хронологічному дискурсам у розвитку прав людини. У наведеній вище доктринальній думці С. І. Глушкової вона пропонує виділяти концепції прав людини за критерієм розвитку прав людини та робить акцент на концепції трьох поколінь прав людини (перше – особисті і політичні права; друге – соціально-економічні права; третє – колективні права [23, с. 83–84]). Однак на сьогодні вченими-конституціоналістами та міжнародниками, враховуючи гуманістичні тенденції глобалізації, вже пропонується виокремлювати шість поколінь прав людини, системний аналіз яких свідчить про суттєве розширення правового статусу людини і громадянина. Так, М. О. Баймуратов стверджує [17, с. 368], що до четвертого покоління відносяться спеціальні права не найблагополучніших шарів населення, які через фізіологічні, культурні, соціальні, політичні та інші причини не ма-

ють рівних з іншими громадянами можливостей для здійснення загальних прав і свобод. Вони потребують спеціальної підтримки з боку національних держав, а іноді навіть і з боку світової спільноти держав. Ці спеціальні права впливають з права на свободу від дискримінації за статевою, національною, віковою й іншими ознаками. До числа тих соціальних страт, які можуть розглядатися як носії таких спеціальних прав, належать: діти; учні; молодь; жінки; люди старшого віку; пенсіонери; інваліди; безробітні; біженці, жертви збройних конфліктів; особи, які перебувають у місцях позбавлення волі; особи, засуджені до смертної кари; етнічні, національні і расові меншини; сексуальні меншини; релігійні меншини; мігранти та ін. Філософія виокремлення прав людини четвертого покоління полягає в тому, що в багатьох випадках вдається найкраще захистити права індивідуума, захищаючи права відповідного шару населення, до числа якого він належить (див. колективні права людини).

Хоча питання виокремлення п'ятого покоління прав є дискусійним, вони досить потужно заявили про себе – бо вони складають групові права. Тільки люди об'єднуються в ці групи (формальні або неформальні) не за ознакою наявності загального місця роботи, а за ознакою спільності духовних цінностей. Наприклад, всі творчі люди, автори творів (літературних, музичних і ін.) мають загальний інтерес: захистити свою інтелектуальну власність й отримувати справедливу за неї винагороду. Або: неформальну групу складають просунуті люди, які звикли вивіряти свої життєві інтереси на основі всієї сукупності інформаційних даних і, перш за все, тих, що стосуються політики й економіки. Зрозуміло, що вони ратують за вільний доступ до інформації. Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у числі духовних цінностей на перше місце висунулися інформаційні цінності. Це пов'язано з тим, що у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу виникли принципово нові засоби праці та технології, що буквально перевернули весь світ і зробили можливим глибоке втручання в сутність людини та зміну її духовних і психологічних основ. Тут ідеться про розвиток інформаційних технологій, тобто способів створення, зберігання, перетворення, обробки, передачі й отримання інформації із застосуванням

комп'ютерної техніки та програмного забезпечення.

Визначаючи області інформаційної сфери, що стосуються прав людини, М. О. Баймуратов відносить до них такі: пошук, отримання, передача та застосування інформації; виробництво, передача й поширення інформації; підготовка інформаційних продуктів; створення та застосування інформаційних систем; інформаційна безпека, під якою розуміється стан захищеності особистості, держави, суспільства від загроз в інформаційній сфері [17, с. 372–373].

Відповідно до цього вчений вибудовує систему інформаційних прав, до яких пропонує відносити право на доступ до відкритої інформації. Оскільки функцію донесення такої інформації в основному здійснюють ЗМІ, то, звичайно, тут важлива їх свобода; право знати зміст інформації (володіння інформацією); право застосовувати інформацію у власній діяльності (користування інформацією); право тиражувати й розповсюджувати інформацію (розпорядження інформації); право на захист інтелектуальної власності в мережі Інтернет; право на захист від використання інформаційних технологій із метою поширення ідеології, що суперечить нормам моралі; право на захист конфіденційної інформації; право на захист при автоматизованій обробці персональних даних та ін. [17, с. 372–373].

Отже, можна зазначити, що реалізація зазначених прав дозволить людині, знайшовши інформаційну свободу й інформаційну безпеку, безмежно розвивати свою духовність та отримувати психологічний комфорт.

Поява шостого покоління прав людини стала можливою тільки в умовах досягнень науково-технічного прогресу, що призвели до виникнення таких наукових напрямків, які торкнулися самих фізичних і фізіологічних основ людини. Мова, зокрема, йде про дослідження в галузі генної інженерії, коли для людини виникає ряд загроз, пов'язаних з експериментами у сфері генетичної спадковості особистості, з клонуванням, трансплантацією органів та іншими відкриттями в галузі біології. Ця проблема була поставлена в розряд пріоритетних в області прав людини в підсумкових документах II зустрічі глав держав і урядів Ради Європи (Страсбург, Франція, жовтень 1997 р.).

Звідси, актуалізація шостого покоління прав людини обумовлена поєднанням в собі як розробки нових пріоритетних тем в цій області, так і їх реалізацією за допомогою міжнародного контролю за дотриманням прав і свобод. В історичній ретроспективі шосте покоління прав людини почало формуватися на початку XXI ст. Юридичне їх закріплення поки в основному ведеться на національному рівні найбільш розвиненими державами. Міжнародно-правове ж їх визнання та подальше врегулювання поки відстає. Однак все ж можна назвати деякі акти, що присвячені правам шостого покоління: Загальна декларація про геном людини та права людини, Декларація про генетичні дані людини, Конвенція про захист прав людини і людської гідності у зв'язку із застосуванням біології та медицини, Конвенція про права людини та біомедицину і Додаткові протоколи до неї (1998 р., 2002 р.).

Головною своєю метою, яку бачать вчені, що стверджують про необхідність виокремлення та визначення новопосталих прав людини, є боротьба за збереження людиною своєї ідентичності. У загальному дискурсі питання тут ставиться широко: людина – це унікал, єдиний у своєму роді, і вона має право на збереження своєї індивідуальності не тільки на психічному і психологічному, але і на фізіологічному рівні. Інакше, вона має право розпоряджатися своїм тілом (*soma* – тіло), а тому людині належить цілий комплекс соматичних прав. Відповідно до них вона самостійно може вирішувати питання про те, як розпоряджатися своїм тілом: чи здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» або навіть «фундаментальну реконструкцію», чи змінювати функціональні можливості свого організму, а може розширити їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами.

Якщо говорити про які конкретно права йде мова, то слід навести їх перелік. Хоча він тільки формується, але вже є досить солідним. До нього можуть бути включені права на: смерть; евтаназію; зміну статі; гомосексуальні контакти; трансплантацію й інші маніпуляції з органами та тканинами; розпорядження своїми органами, тканинами, частинами тіла; вживання наркотиків або психотропних засобів; штучне репродукування; стерилізацію; аборт; клонування; незасто-

сування тортур і нелюдського поведження; захист людини від загроз, пов'язаних з експериментами у сфері генетики людини, відкриттями в галузі біології та ін.

Отже, виходить, що завданнями прав людини шостого покоління є висвітлення людини як неповторної індивідуальності. «Даєш юридичний персоналізм» – так, на лозунговому рівні, пропонує відтінити шосте покоління прав і свобод Т. Кашаніна, оскільки саме вони несуть у собі цінності автономії людського тіла та спрямовані на захист індивідуальних фізичних і фізіологічних особливостей людини [24].

Наведений, лише поверхневий, аналіз четвертого, п'ятого та шостого поколінь прав людини свідчить про суттєве розширення прав людини та одночасно, про трансформацію, вдосконалення й розширення правового статусу людини в умовах глобалізації через застосування механізму появи та функціонування нових колективно-індивідуальних прав, що детерміновані глобалізаційними процесами.

Висновки. Резюмуючи, необхідно зазначити, що трансформація, модернізація й розширення правового статусу людини і громадянина в умовах глобалізації відбувається завдяки складним соціальним (економічним, політичним, культурологічним, інформаційним, релігійним, екологічним) процесам вертикально-горизонтальної та міжгоризонтальної властивості, що супроводжують цей феномен, залучаючи до активної участі в них держави, народи та людей.

Із розвитком людства та державно організованого соціуму в умовах глобалізації потреби, інтереси, запити, життєві устремління людей піддаються суттєвому впливу з боку глобалізаційних процесів – вони, з одного боку, стають не тільки все більш різними, різноманітними, тонкими, витонченими, а й, з іншого боку, часом стосуються далеко не найбільш життєво важливих сфер людського життя, тобто таких, що загрожують фізичному існуванню людини або її добробуту. Разом із тим слід відзначити, що такі потреби людей поступово все більше зміщуються у сферу духовну, де вирішуються питання самодосконалості людини, її фізичного та духовного зростання, що є вкрай важливим для сучасної людини.

Правовий статус людини і громадянина, що встановлюється конкретно держа-

вою, не є статичною категорією, – він володіє досить високим динамічним потенціалом, завдяки чому досить активно реагує на глобалізаційні процеси, що скеровані на зміни гуманістичних та гуманітарних пріоритетів розвитку державності та міжнародної спільноти, шляхом його модернізації, вдосконалення та розширення.

Список використаних джерел:

1. Попович Н. Види конституційних законів. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/29.pdf> (Дата звернення: 22.08.2019).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року. ООН, 2015. 12 с.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. ООН, 2010. 15 с.
4. Абрамова М. О. Трансформация субъекта в концепции прав человека: социально-философские основания: дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11. Томск, 2019. 149 с.
5. Копиленко О., Мурашин Г. Деякі методологічні аспекти наукового забезпечення законодавчого процесу. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 2–3. С. 132–142.
6. Петрова Г. И. Философская антропология и антропологическая проблематика в философии: учеб. пособ. Томск, 2002. С. 63–73.
7. Журавський В. С., Зайчук О. В., Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток / За заг. ред. В. С. Журавського. К.: «Юрінком Інтер», 2003. 296 с.
8. Журавський В., Копиленко О. Юридична освіта в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Право України*. 2004. № 11. С. 3–6.
9. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. М., 2011. 400 с.
10. Бессонов В. О. Правовая государственность в условиях глобализации: социально-философский анализ: дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11. Тверь, 2007. 143 с.
11. Мутана Аббас Абдалказим Алмохаммед. Взаємодія конституційного та міжнародного права в умовах глобалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2015. 208 с.
12. Богатырев В. В. Глобализация права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Владимир, 2012. 404 с.

13. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. К., 2010. 32 с.

14. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

15. Кручинин А. С. Проблемы формирования понятия «неграждане». URL: <http://www.lawmix.ru/comm/1784/> (Дата звернення: 22.08.2019).

16. Права неграждан: Доклад докладчика Д. Вейсбротта. *E/CN. 4/Sub. 2/1997/7 i Add.1*. ООН, 1999. 46 с.

17. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підручник. Київ – Одеса : Фенікс, 2018. 762 с.

18. Институт прав человека в России / Г. Н. Комкова, О. В. Шудра, Т. Г. Даурова и др.; Под ред. Г. Н. Комковой. Саратов : Из-во Саратовского ун-та, 1998. 216 с.

19. Sales Ph., Ekins R. Right-Consistent Interpretation and the Human Rights Act 1998. *The Law Quarterly Review*. 2011. April V. 27. P. 217–238.

20. Варпаховская Е. М. Международно-правовые стандарты в области защиты прав жертв преступлений. Иркутск : Из-во Иркутского юрид. ун-та, 2008. 179 с.

21. Римаренко С. Ю. Індивідуальні та колективні права: компаративний аналіз. *Університет. наук. зап. Хмельницьк. ун-т управл. та права*. 2007. Вип. 2. С. 35–46.

22. Глушкова С. И. Индивидуальные, групповые, коллективные и всеобщие права в условиях мультикультурализма. *Полис*. 2010. № 6. С. 131–140.

23. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (питання теорії і практики) : монографія. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 424 с.

24. Кашанина Т. В. Структура права. М. : Проспект, 2012. URL: <https://mybook.ru/author/tatyana-kashanina-2/struktura-prava/read/> (Дата звернення: 22.08.2019).

References:

1. Popovych, N. (2018). *Vydy konstytutsiynykh zakoniv*. URL: <http://pgp->

journal.kiev.ua/archive/2018/7/29.pdf (Last accessed: 22.08.2019) [in Ukrainian].

2. ООН. (2015). *Statut Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy 1945 roku*. ООН [in Ukrainian].

3. ООН. (2010). *Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny vid 10 hrudnya 1948 roku*. ООН [in Ukrainian].

4. Abramova, M. O. (2019). *Transformatsyya sub'ekta v kontseptsyyi prav cheloveka: sotsyal'no-fylosofskye osnovaniya*: dyss. ... kand. fylosof. nauk : 09.00.11. Tomsk [in Russian].

5. Kopylenko, O., Murashyn, H. (2003). *Deiaki metodolohichni aspekty naukovooho zabezpechennia zakonodavchoho protsesu. Visnyk Akademii pravovykh nauk*, 2–3, 132–142 [in Ukrainian].

6. Petrova, H. Y. (2002). *Fylosofskaya antropohyya i antropohycheskaya problematyka v fylosofiyi*: ucheb. posob. Tomsk [in Russian].

7. Zhuravskiy, V. S., Zaychuk, O. V., Kopylenko, O. L., Onishchenko, N. M. (2003). *Pravovi systemy suchasnosti. Hlobalizatsiya. Demokratyzm. Rozvytok / Za zah. red. V. S. Zhuravskoho*. K. : «Yurinkom Inter» [in Ukrainian].

8. Zhuravskiy, V., Kopylenko, O. (2004). *Yurydychna osvita v Ukraini: suchasnyi stan ta napriamy vdoskonalennia. Pravo Ukrainy*, 11, 3–6 [in Ukrainian].

9. Marchenko, M. N. (2011). *Hosudarstvo i pravo v uslovyakh hlobalyzatsyyi*. M. [in Russian].

10. Bessonov, V. O. (2007). *Pravovaya hosudarstvennost' v uslovyakh hlobalyzatsyyi: sotsyal'no-fylosofskyi analiz*: dyss. ... kand. fylosof. nauk : 09.00.11. Tver' [in Russian].

11. Mutana Abbas Abdalkazym Almokhammed. (2015). *Vzayemodiya konstytutsiynoho ta mizhnarodnoho prava v umovakh hlobalizatsiyi*: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02. Mariupol' [in Ukrainian].

12. Bohatyrev, V. V. (2012). *Hlobalyzatsyya prava*: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01. Vladymyr [in Russian].

13. Voloshyn, Yu. O. (2010). *Konstytutsiynopravove zabezpechennya yevropeys'koyi mizhderzhavnoyi intehratsiyi: problemy teorii i praktyky*: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.02. Kyiv [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). *Konstytutsiya Ukrainy: priynyata na p'yatyi*

sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrainy 28 chervnya 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 30, St. 141 [in Ukrainian].

15. Kruchynyn, A. S. *Problemy formirovaniya poniatiya «nehrazhdane»*. URL: <http://www.lawmix.ru/comm/1784> (Last accessed: 22.08.2019) [in Russian].

16. *Prava nehrazhdan: Doklad dokladchyka D. Vyeybrodta*. (1999). E/CN.4/Sub.2/1997/7 i Add.I. OON [in Russian].

17. Baymuratov, M. O. (2018). *Mizhnarodne publichne pravo*. Kyiv-Odesa: Feniks [in Ukrainian].

18. Komkova H. N., Shudra O. V., Daurova T. H. i dr. (1998). *Instytut prav cheloveka v Rossii* / Pod red. H. N. Komkovoy. Saratov: Izd-vo Saratovskoho un-ta [in Russian].

19. Sales, Ph., Ekins, R. (2011). Right-Consistent Interpretation and the Human Rights Act 1998. *The Law Quarterly Review*, April V. 27, 217–238.

20. Varpakhovskaya, E. M. (2008). *Mezhdunarodno-pravovye standarty v oblasti zashchyty prav zhertv prestupleniy*. Irkutsk: Izd-vo Yrkutskoho yuryd. un-ta [in Russian].

21. Rymarenko, S. Yu. (2007). Indyvidual'ni ta kolektyvni prava: komparatyvnyy analiz. *Universytet. nauk. zap. Khmel'nytsk. un-t upravl. ta prava*, Vyp. 2, 35–46 [in Ukrainian].

22. Hlushkova, S. Y. (2010). Indyvidual'nye, hruppovye, kolektyvnye i vseobshchye prava v usloviyakh mul'tykul'turalizma. *Polys*, 6, 131–140 [in Russian].

23. Shuklina, N. H. (2005). *Konstytutsiyno-pravove rehulyuvannya prav i svobod lyudyny i hromadyanyna v Ukraini (pytannya teorii i praktyky)*. K.: Tsentr navchal'noyi literatury [in Ukrainian].

24. Kashanina, T. V. (2012). *Struktura prava*. M.: Prospekt. URL: <https://mybook.ru/author/tatyana-kashanina-2/struktura-prava/read/> (Last accessed: 22.08.2019) [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 14 жовтня 2019 р.